

Csáki Árpád

ADATOK A KÁLNOKI REFORMÁTUS
TEMPLOM TÖRTÉNETÉHEZ

A sepsiszéki Kálnok település első fennmaradt írásos említését az 1332. évi pápai tizedjegyzékekben találjuk, *Kalnuk* néven.¹ 1477-ben *Kalnok* néven említődik², ugyanezen a néven, 11 kapuval szerepel az 1567. évi adóösszeírásban.³ A falu első középkori templomát a korábbi szakirodalom⁴ a Kápolna-tetőn épült, Orbán Balázs idejében még 4 öl magasságú tornyú, másfél méter magasságban álló épülettel azonosította. A legújabb kutatás alapján azonban a ma álló rom, kései építmény, amelyet a Kálnoky család épített a rekatolizáció idején. A köröspataki katolikusok használhatták, míg 1781-ben vissza nem kapták a falubeli templomot az unitáriusoktól. Az első katonai felmérésen (1769–1773) mindezenre még „capelle”-ként szerepel (*1. ábra*), tehát még használatban volt, és csak ezt követően hagyhatták fel teljesen. Ez lehetett az a kápolna, ahová a 17–18. század folyamán a ferencesek és pálosok is bejártak. A kálnoki régi templom ezzel szemben inkább a falu központjában álló templom,⁵ melynek építésére Tüdős S. Kinga szerint a 15. században kerülhetett sor.⁶

A fejedelemségkori katonai összeírások adatai alapján 1602-ben Kálnokon 11 lófő, 6 szabad székely és egy jobbágy családfő lustrált,⁷ a következő családokból: Bedő, Nagy, Székely, Bedőházi (lófők), Ágoston, Varga, Balázs, Gál, Cziczegze (szabad székely).

Közülük a Bedők emelkedtek ki, szerepük a későbbi századokban is meghatározó volt a falu életében. Egyik águk a 17. század elején a szomszédos Köröspatakra költözött át. Ebből az ágból származhatott – Szabó T. Attila szerint – a többek között Erdély 1658. évi romlását nyomtatásban is megjelent históriás énekben elsírató Köröspataki B. János

mezőcsávási református pap.⁸ Egy másik ág Erdővidékre származott el, 1637-ben a Bölönben lakó Bedő Pál miklósvárszéki jegyzőként említődik.⁹ Utóbbi fia lehetett a hasonló nevű Bedő Pál, akit 1689-ben az erdélyi unitárius egyház 12. püspökének választottak.

A család felemelkedése Bedő István nevéhez fűződik, aki még a székely gyalogok hadnagyaként 1602-ben nyerte el Báthori Zsigmond fejedelemtől a Lespoda nevű jószágot tartozékaival és a benne lévő királyi jogokkal együtt,¹⁰ pár évvel később pedig már Háromszék főkapitánya és fejedelmi tanácsos (1606-ban) volt.¹¹ Nevét 1605-ben az erdélyi nemesség előljárói között találjuk.¹² 1606-ban követtséget viselt, egy évvel később Rákóczi Zsigmondtól új adománylevelet nyert felsőháromszéki birtokaira. 1612-ben Géczy András pártjára állott, a felségárulásért pedig a földvári csatát követően Báthori Gábor könyörtelenül kivégeztette.¹³

Vagyonát fia, Bedő István örökölte, aki Bethlen Gábor idejében is jelentős vagyonnal bírt. Béli Kelemen háromszéki főkapitány jegyzi meg róla a fejedelemnek a székely állapotokról, az eljobbágyosodásról írott jelentésében: „Maga Bedő Istvánnak akkor is több jobbágya volt, most is én nála több vagy az székelyek között, őtet nem bántották érette, noha többire szabad székely volt”.¹⁴ A Kálnokon birtokos és jobbágyot tartó nemesek továbbá a Kálnoki család tagjai voltak. 1614-ben Kálnoki János 9, Kálnoki Benedek öt jobbágyot bírt.¹⁵

Az 1614-ben végzett székely katonai összeírás az említett ifj. Bedő István nemes mellett 17 lófőt, 2 gyalogpuskást és 15 ősjobbágyot említ.¹⁶ A település társadalmi összetétele nem változott a következő két évtizedben sem. 1635-re fennmaradt a lófők

¹ EO, II, 393.

² SzOkI, III, 98.

³ ORBÁN Balázs 1869, 51.

⁴ Uo., és ennek alapján LÉSTYÁN Ferenc 2000, 204.

⁵ BORDI Zsigmond Lóránd – MÉDER Lóránt László 2009.

⁶ TÜDŐS S. Kinga 2002, 125.

⁷ SzOkI Ús, IV, 67.

⁸ SZABÓ T. Attila 1931, 136–138.

⁹ SÁL, Fond 74, Fasc. XXVIII, 122.

¹⁰ FEJÉR Tamás – RÁCZ Etelka – SZÁSZ Anikó 2005, 516.

¹¹ PÁLMAJ József 1901, 58–59; TRÓCSÁNYI Zsolt 1980, 24.

¹² SzOkI Ús, VI, 12.

¹³ Segesvári Bálint történeti feljegyzései szerint: „[1612] 16 Octobris... Bedő Istvánt harmadszor megfogák, és Sebenben gyűlés lőtt, s az fejét elüték törvény szerént; harmadnapig hevert az teste az sebeni piacon”. PATAKI József 1990, 146.

¹⁴ SzOkI Ús, IV, 213.

¹⁵ Kálnoki Jánosnak 1614-ben 9 helységben összesen 69, Kálnoki Bálintnak összesen 27 jobbágya volt. (BALOGH Judit 2005, 164.)

¹⁶ SzOkI Ús, IV, 408.

korábbi száma, a függőségben élők között pedig két visszaszerzett jobbágyot vettek számba.¹⁷ Bedő Máté mellett ekkor egy újabb név szerepel a kálnoki nemesek között. A szentkirályi Kis családból Antal¹⁸ és András 1616-ban¹⁹ kaptak lófőséget²⁰, majd ugyancsak Bethlen Gábor fejedelemtől kapott armális levelet apjával, Kis Lukáccsal együtt Kis János is, aki Kálnokra házasság révén telepedett át.²¹ A Kálnokra betelepülők között találjuk továbbá a gidófalvi származású Csulak Balázst.²²

Az 1665–1677-ben felvett adózási jegyzékekben²³ a II. Rákóczi György lengyelországi hadjárata során tatár rabságba került Bedő Máté mellett két nemes szerepel, az egész-, illetve a félekés gazdák száma 8–9, illetve 4–5 között változott, a falubírói hivatal viselésének függvényében.²⁴ 1670 körül a sepsiszéki nemesek, lófők és gyalogpuskások számbavételénél Kálnokon egy nemes és kilenc lófőt,²⁵ egy évtizeddel később több mint 20 lovast²⁶ és három gyalogot²⁷ írtak össze. 1683 őszén, a bécsi hadjáratot követően pedig 23 lovas²⁸ és négy gyalog²⁹ lustrált fiaikkal együtt.

Az említett összeírásokban nem szerepelnek a függőségben élők. 1694-ben Bánffy György erdélyi főkormányzónak Nemes Tamás sepsiszéki alkirálybíró azt jelentette, hogy „Kőröspataknak és Kálnoknak nagyobb részit Kálnaki Sámuel Uram ő kegyelme bírja”,³⁰ akinek itteni birtokain 1703-ban 10 jobbágyot írtak össze.³¹ A *Conscriptio Carolina* összeírás (1721) adatait idézve Benkő József egy armalist, 27 lófőt és gyalogost, 19 jobbágyot, 1 zseléért, 1 kóborlót említ Kálnokon.³²

„Vallás fölött egymás között nem nyugható Kálnok
Mivel az kisebb részinek gondolatja álnok
Vagyon immár mindeniknek külön két templomok
Kegyesség gyakorlásban nem igen finumok.”

Igy jellemzi Háromszék falvairól írott gúnyversében a kálnoki felekezeti állapotokat a 17. század

derekán gidófalvi Szonda Tamás.³³ A reformációt követően ugyanis Kálnok lakossága unitáriussá vált, és ez a felekezet a 17. század közepéig bírta a település középkori plébániatemplomát. Lelkészeit, valamint iskolamestereit név szerint csak I. Rákóczi György idejéből ismerjük, így 1635-ben István deák, 1646-ban Mihály János volt az iskolamester.³⁴

A település Keserői Dajka János református püspök 1619. évi háromszéki egyhá zlátogatása és térítése ellenére is megmaradt unitáriusnak, ugyanakkor ezt követően kezdetét vette az a folyamat, melynek eredményeként a reformátusok szűk fél évszázaddal később már számbelileg is meghaladták az unitáriusokat, és a „maior pars” elve alapján magukénak követelték az addig közösen használt templomot.

A helybéli reformátusok lelki gondozását vállaló bejáró pap fizetéséről már Bethlen Gábor fejedelem gondoskodott.³⁵ 1637-ben Geleji Katona István református püspök tartott vizitációt Háromszéken, az itteni felekezeti viszonyokról szerzett tapasztalatait 1640-ben levélben közölte a fejedelemmel: „...Háromszéken Árkoson, Köröspatakon, és Kálnokon ugyan felesen religiónkra térni [nem akarnak – Cs. Á.] és immár alkalmas üdőtől fogva praedikátorokat jártatok be renddel közéjük, szaporodnak istennek hála, de a nagyobb rész felette igen fenekedik reájok, szidalmazták, káromolják, fenyegetik, s minden bosszúsággal illetik őket, noha meghagytam, hogy inquiráltasson a senior felőle. Nágod méltóztatnék őket protectioja alá venni és egy erős proetecionalist nekik adni, hogy a melylyel el legyenek... Mely ha lenne: kegyelmes uram, rövid időn praedikátorokat szállíthatnánk be közzijek, s a szerint az úristen megvilágosítná a többit is, nagy három roppant helyek azok kegyelmes uram”.³⁶

Néhány évtized múlva Béli Pálról, a székelyek főgenerálisáról panaszkodnak az unitárius kálnokiak, akik az ő „közbenjárásának” tudják azt, hogy 1666-ban fejedelmi biztosok³⁷ a helybéli többségnek,

¹⁷ SzOkl Ús, V, 75–77.

¹⁸ Egy szentkirályi Kis Antal 1591-ben még vajdai jobbágyként említődik. (FEJÉR Tamás – RÁCZ Etelka – SZÁSZ Anikó 2005, 413.)

¹⁹ Egy más adat szerint Báthory Gábortól 1611-ben nemességet kapott Kis András korábbi testőrgyalog. (SzOkl, VI, 138.)

²⁰ VASS Miklós, dr. 1900, 546.

²¹ SzOkl Ús, V, 61.

²² Uo., 66.

²³ BARABÁS Samu 1894, 596–620.

²⁴ Bedő György iskolamestert az adózók, a fél ekés gazdák közé sorolták 1667-ben. (Uo., 616.)

²⁵ SzOkl Ús, VII, 194.

²⁶ Uo., 306. Közülük hárman Kálnoki Sámuel, egyikük pedig Kálnoki Farkas szolgáló voltak.

²⁷ Uo., 334.

²⁸ SzOkl Ús, VIII, 146.

²⁹ Uo., 214.

³⁰ SzOkl Ús, IV, 334.

³¹ TUDÓS S. Kinga, 1998, 102.

³² BENKŐ József 1999, 101–105.

³³ APOR Péter, br. 1903, I, 505; CSÁKI Árpád 2006, 217.

³⁴ COROI Artur 1998, 21.

³⁵ „Vagyon beneficium mellyet Praedikátor számára conferált volt boldog emlékezetű Fejedelem Bethlen Gábor fl. 28., mellyet mostan Felséges Urunk Camerájából fizetnek Tiszt. Püspök Urak kezibe s ő Kglme administrállya.” (KOLUMBÁN Vilmos József 2005, 131.)

³⁶ ÖTVÖS Ágoston 1859, 204. (Geleji Katona István püspök I. Rákóczi György fejedelemnek írott leveléből, Gyulafehérvár, 1640. szeptember 4.)

³⁷ A fejedelem által kijelölt biztosok egyike polyáni Mihálcz Ferenc volt, az ő kinevezéséről lásd SzOkl Ús, IV, 309.

a reformátusoknak ítélték a templomot. Idézzük a jegyzőkönyvet: *...Az Kálnoki templomunkat Béldi Pál vette volt el connumeratione mediante, az reformátusok kettővel találtatván az unitáriusoknál többen; az mikor is az unitárius papok bémenvén az templomban az mellyet akkor a ref. akartak elvenni, az reformátusokat nem akarták béereszteni, mellyért is Béldi Pál az unitárius papokat országgh eleiben convocáltatta és hét esztendeigh hurcolván toties quoties jelen kellett lenni az országgh gyűlésében mind végigh.*³⁸

A kálnoki templom ügye az országgyűlés elé került, és csak 1673-ban zárult le. Hidvégi Nemes János erről a következőket jegyezte fel naplójában: „1673. Augusztus 16. Mentem az kálnoki templom felől való contraversiának eligazítására, holott vannak comissariusok Daczó János, Daniel István, Domokos Tamás és Czakó Dávid uramék. A templom resignáltatott az orthodoxa religion valóknak, mivel azok voltak potiorb parsok!”³⁹ Az unitáriusok temploma egy évvel később, 1674-ben vargyasi Daniel István udvarhelyszéki főkirálybíró támogatásával épült fel. Ugyanő feleségével együtt több ízben kegytárgyakat is adományozott az egyháznak.⁴⁰

A reformátusoknak ehhez mérhető patrónusuk nem volt. A kálnoki filiáját képező kő röspataki egyházat a Kálnoki család nemesi ágához tartozó Kálnoki Farkas⁴¹ és felesége támogatták, templomépítésükhöz jelentős mértékben járultak hozzá, mint azt az 1735-as évi egyházlátogatás jegyzőkönyve megerősíti: „...Néhai bolog emlékezetű Kálnoki Farkas uram építetett volt egy templomot az Köröspataki Református embereknek, mellynek mind ez ideig ugyan tekintetes Kálnoki Farkasné asszonyom, az Relicta viselte gongyát, úgy hogy visitatio alatt nem volt”.⁴² A kálnokihoz és a köröspatakihoz hasonlóan a család az árkosi református egyházat is patronálta: 1741-ben az egyházlátogatási jegyzőkönyvek megemlékeznek arról, hogy „a templombéli székeket csináltatta az ecclesia, három széken kívül, néhai tekintetes nemzetes Kálnoki Farkasné asszonyom költségivel”.⁴³ A Kálnokiakon kívül a 18. század első felében az árkosi Benkő családot találjuk a jötevők,

kegytárgyakat adományozók között.⁴⁴ 1742-ben „néhai tekintetes nemes Mikó Ferenc” által a kálnoki egyház javára tett 10 forintos adományt említik a vizitációs jegyzőkönyvek⁴⁵.

A reformátusoknak odaítélt templom 17–18. századi állapotáról kevés írott adattal rendelkezünk. A Sepsí egyházmegye levéltárának 17. századi jegyzőkönyvei⁴⁶ 1945-ben elpusztultak, vizitációs jegyzőkönyveit csak 1728-tól ismerjük. A kálnoki egyházközség levéltárának legkorábbi fennmaradt darabjai is a 18. század közepétől kezdődnek, ezek közül is legkorábbi az 1742-től kezdődően vezetett *Diarium*⁴⁷. Anyakönyveit 1760-tól vezették.⁴⁸

A hagyományra hivatkozva írja Kovács Imre, hogy a templomnak még 1666-ban sor került a kijavítására.⁴⁹ Ugyancsak a hagyomány szerint az újonnan felépült unitárius templomba került át innen 1674 után a festett kazettás mennyezet.⁵⁰

Templomjavításra való készülődést sejtet az 1742-ben Szőcs Boricza által adományozott 15 forint összeg, amelyet a többi, kamatra kiadott pénzzel együtt (összesen 42 forint) az egyház építésre szánt.⁵¹ 1749-ben Vaska József megyebíró az erre a célra felhasználta „feles erogatioi”-ra hivatkozva számolt el az eklézsia pénzével a vizitáció előtt, anélkül azonban, hogy a munkálatokról, a ráfordított összegről pontosabban beszámolna.⁵²

A fennmaradt 19. századi jegyzőkönyvek ugyancsak tartalmaznak javításra vonatkozó adatokat. Az 1840-es évek elején, gidófalvi Vitályos János lelkész idejében a romladozott templom alapos felújításra szorult. Az eklézsia anyagi lehetőségeit meghaladó munkálatok költségének előteremtésére az egyház gyűjtési engedélyhez folyamodott, 1843. augusztus 6-án pedig megválasztotta a kéregető biztosokat gyalogkatonáknak Kovács László és ifj. Bedő Sámuel személyében.⁵³ Az adakozások nem maradnak el, egy évvel később például 618 forint gyűlt kötlevelek révén csak erre a célra.⁵⁴

Párhuzamosan a templom körüli fal javítására is sor került. 1850. március 17-én a két ölnyire kibontott kerítés mező felőli részén behatolva sertések és marhák

³⁸ EUEGYL, *Püspöki vizitációs jegyzőkönyv 1732*, 212. Az adatokért Molnár B. Lehel levéltárosnak tartozom köszönettel.

³⁹ TÓTH Ernő 1902, 538. (Idézi VARGYASI DANIEL Gábor 1908, 40–41.)

⁴⁰ A Daniel család tagjait a 18. század végén folyamán is gyakran említik donátorokként, így például 1788-ban Daniel Györgyné Horváth Borbálát.

⁴¹ Kálnoki Farkas 1685–1689 között a fejedelmi tanács ülnöke volt. (TRÓCSÁNYI Zsolt 1980, 360.)

⁴² KOLUMBÁN Vilmos József 2005, 183.

⁴³ Uo., 50.

⁴⁴ Benkő Raphaelné Székely Sára mindhárom (Árkos, Kálnok, Köröspatak) egyházközség számára több ízben tett adományokat.

⁴⁵ Uo., 132.

⁴⁶ Juhász István 1942. évi felmérésekor az egyházmegye levéltárának jegyzőkönyvei 1668-tól kezdődtek. (JUHÁSZ István 1947, 138.)

⁴⁷ KREkL, I/15.

⁴⁸ Jelenleg lásd SÁL, Fond 105/41.

⁴⁹ KOVÁCS Imre 1936.

⁵⁰ LÁNGI József – MIHÁLY Ferenc 2004, 45.

⁵¹ KOLUMBÁN Vilmos József 2005, 132.

⁵² Uo., 133.

⁵³ KREkL, I/10, 24.

⁵⁴ Uo., 48.

tettek kárt.⁵⁵ 1853-ban több mint 30 személy vett részt az eklézsia számára történő téglaszállításban.⁵⁶

Ilyen előzmények után 1854 tavaszán kezdődtek meg a templom felújítási munkálatai és 1855-re be is fejeződtek. A jegyzőkönyv szerint: *...annyira mentünk, hogy oly megrongyollott templomunkat, mihez hasonló környékünkbe nem volt, 1854-ben kívül belől kijavítottuk, meg vörösítettük, egy egészbe ujj Tornáczal a déli ajtónál elláttuk, mit is özvegy Intze Andrásné Henter Zsuzsánna asszony egy vitorlás gombbal ajándékba fel ékesített...*⁵⁷

Ekkor, 1854-ben kerülhetek a templomba a megerősítést szolgáló vaskapcsok is (összesen 21 darabot rendelt az egyház). Továbbá a mennyezet megbomlott stukatúrája is kijavított, a cintermet kipadolták.⁵⁸ A templom tornácának cserefából való építését Koré Bálint és Kovács István mesteremberek végezték, a Vitályos János helybeli lelkésztől kölcsönként három szál cserefa felhasználásával.⁵⁹

A bomlásnak indult kőkerítés kijavítására ugyancsak 1858-ban kötött szerződést az eklézsia árkosai Sándor József mesterrel, úgy, hogy *...a mostani kaput lebontsa s bolthajtással egy kielégítő kapu emel, t.i. arra a magasságra, ahol a megye egy helyt kimutassa és méri, úgy is ahol eredeti magassága meg van a vasnak – a hol pedig a kőfal úgy meg van romolva hogy ujj kirakást igényel azt ...ujjból rakja.*⁶⁰ Mindez 1858 szeptemberére nagy meglepedésre meg is valósult⁶¹ a legnagyobb szorgalmatossággal, egy évvel később azonban a kőfal összedőlt.⁶² 1859-ben a 64 német öl hosszú kővárat másfél öl magasságban újrarakatták, a várkaput alapjából, további két öl hosszú falat is alapjából megépítettek, csereppel fedve a kaput. Ugyancsak ebben az évben került sor a templom kimeszelésére, valamint a stukatúra újabb kijavítására is. Továbbá egy kétfelé nyíló, egy német öl szélességű deszkakaput készítették.⁶³

A templom újabb javítására a Kálnokon 1872-től kezdődően szolgáló gidófalvi Csiszér Zsigmond lelkész idejében került sor. Erről 1880 márciusában határozott az egyháztanács, ekkorra a templom déli oldala repedt meg. A munkálatok elvégzésére előbb

kőröspataki lakatos Költő Bálinttal és segédjével, kálnoki Vasak Sámuellel kötötték szerződést 30 éves jótállás alatt a templomnak vas kulcsokkal való megerősítésére, majd ugyanazon év májusban a Háromszéken több helyen is dolgozó Gräigler Péter kőművesmesterre bízták a munkálatot. A pallér az egész templom újrafedését és bodoki csereppel való cserepezését, a stukatúrázást, a templomnak kívül-belül való lemeszelését, a tornác lebontását az egyetemes falakig, a várkapu kijavítását ajánlotta.⁶⁴ Októberre a kőművesmunka elkészült, az asztalosmunkát pedig Tamási István mesterre bízták, úgyhogy *az alsó padlás alá a gerendákat az egyház adja, az egész templomot vízszintesen kigyalult deszkákkal padolja, a megjelölt rajz szerint készült székeket és padokat cserefa színre lefesse, a templom és várkapu ajtajai kijavítsa, a tornác alsó padlását a templomhoz hasonlóan elkészítse, a templom padlására feljáró ajtót csináljon.*⁶⁵ Az 1883-ból való szószékkorona ismeretlen mester munkája, készítőjének 40 forintot fizetett az egyház.⁶⁶

Ugyanebben az időben készült el a templom új orgonakarza ta is.⁶⁷ Orgonája a templomnak már korábban is volt, 1832 körül vásárolta az egyház,⁶⁸ 1852-re azonban már meghibásodott.⁶⁹ Javításával 1858-ban Czirjék Lajos zabolai református iskola-mestert bízták meg, 1866-ban zaláni Kolcza Tamás javította. Dávid István adatai szerint 1872 áprilisában az orgonát Johann Dörner építette át.⁷⁰

A templom a 20. század elején a déli portikusz felépítésével nyerte el mai alakját, utolsó javítására 1966-ban került sor. Nem valósult meg azonban az oly hön áhított kőtorony felépítése, amelyről még 1856-ban határozott az eklézsia. Ezzel kapcsolatban Vitályos János pap a következőket jegyezte fel: *...az Isten adja hogy legyen Kálnokon is az a mi soha még nem volt, azaz egy torony, hogy ez meg léssen Isten jóvoltából – hiszem – hogy is ne hinném, hogy ezt megteszi az a nép, mely úgy szereti gyakorlani az Isten házat mint ez... Isten adja hogy ha nem én is, de valaki írhasa bé ebbe a jegyzőkönyvbe a Torony építést is...*⁷¹

A 17. század végén, 18. század elején épült haranglábrol⁷² az egyházi levéltár jegyzőkönyveiben

⁵⁵ Uo., 56.

⁵⁶ Uo., 62–63.

⁵⁷ Uo., 74.

⁵⁸ Uo., 98.

⁵⁹ Uo., 73.

⁶⁰ KREkL, I/10, 100.

⁶¹ A kőfal kapujának felirata: *Uj. 1858ba. Nyissátok meg nekem az igazságnak kapuit hogy azokon bémenvén dicsérjem az urat. Solt. CXVIII: V. XIX. Incze János idős: M. Biróságába.*

⁶² KREkL, I/10, 100.

⁶³ Uo., 109.

⁶⁴ KREkL, I/18, 113.

⁶⁵ Uo., 119.

⁶⁶ KREkL, I/16.

⁶⁷ Felirata: *Ujítatott 1880. ifj. Bedő Dániel fáradhatatlan megye-bírósa alá.*

⁶⁸ *Az Kálnoki Evangelica Eklézsianak tiszta jószívűségiből ajánlott amikor az orgonát építették annak felsegállítására 3rom rh fr. Tott Sámuel... 1832 7ma Aprilis.* (KREkL, I/15, 64.)

⁶⁹ KREkL, I/18, 66.

⁷⁰ DÁVID István 1996, 86.

⁷¹ KREkL, I/18, 77.

⁷² Az erdélyi haranglábokról lásd továbbá SZINTE Gábor 1913; SZÖNYI Ottó 1933, 155, 230; TÓTH János 1961; MNL, II, 462–467; BALOGH Ferenc 1983, 32–42. A Háromszéken mai napig álló haranglábak közül legrégebbi az 1668-ban épült ⇒

1740-ből való a legkorábbi adat, ekkor kisebb javítást szenvedett.⁷³

1759-ben „fából csinált és zsendellyel fedett” építményként jegyzi fel a vizitáció,⁷⁴ 1765-ben már két harang volt benne. Ezek közül a régi már 1592-ben említődik egy tanúvallatás kapcsán.⁷⁵ A két felekezet által közösen használt harangból⁷⁶ 1766-ban fizették ki a reformátusok az unitáriusok részét 25 forint értékben,⁷⁷ ebből utóbbiak 1773-ban öntettek új harangot 208 forinton, Tartler János brassói mesterrel.⁷⁸ A reformátusok kisebbik harangja 1761-ben készült.⁷⁹ A régi elhasadva, 1775-ben újraöntötték,⁸⁰ akárcsak a kisebbiket 1791-ben.⁸¹

1800-ban az egyházlátogatási jegyzőkönyv szerint „Vagyon egy fából csinált és zsendellyel fedett harangláb, küljel a kerítésen dél felől”.⁸² A haranglábban történő esetleges módosítást sejtet a nagyobbik harangnak 1856-ban való újrafelkötése, melyért a mesterembernek 50 magyar forint 44 kispénzt fizet az eklézsia.⁸³ 1862-ben került sor a *harangszékek* kijavítására, egy év múlva pedig a *harangláb padlására való fák* beszerzését rendeli el az egyházközség gyűlése.⁸⁴ 1863-ban a teljes harangláb újráfödése következett. Javítására Tüdős S. Kinga adatai szerint utolsó alkalommal 1962-ben került sor.⁸⁵

Csáki Árpád – Sepsiszentgyörgy, Stadion u. 35., 16B/8, RO-520045; csakiarpad@gmail.com

Levéltári források

Erdélyi Unitárius Egyház Gyűjtőlevéltára, Kolozsvár (EUEGYL)

– Püspöki vizitációs jegyzőkönyv 1732

Kálnoki református egyházközség levéltára, Kálnok (KREkL)

– I/10: Közgyűlési jegyzőkönyv 1839–1872

– I/15: *Diarium Ecclesiae Reformatae Kálnokiensis*

– I/16: *A Sepsí Kálnoki Evangyéliom szerint Reformált Sz. Eklésia Jegyző Könyve 1843–1887*

– I/18: *Jegyzőkönyve a Kálnoki ref. megyének 1872–1904*

– *Protocollum 1755–*

Romániai Országos Levéltár Kovászna Megyei Igazgatósága, Sepsiszentgyörgy (SÁL)

– Fond 74: *Nagyajtai Cserey család levéltára*

– Fond 105: *Anyakönyvek.*

Irodalom

EO, II = *Erdélyi Okmánytár, II (1301–1339)* (szerk. Jakó Zsigmond), Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2004.

SzOkL = *Székely Oklevéltár, I–VII*, Kolozsvár (szerk. Szabó Károly, Szádeczky Lajos), Kolozsvár, 1872–98; *Székely Oklevéltár [VIII] 1219-től 1776-ig (Magyar Történelmi Tár, XXVIII)*; szerk. Barabás Samu), Budapest, 1934.

SzOkL Ús = *Székely Oklevéltár*, Új sorozat, I–VIII (közl. Demény Lajos, Pataki József, Tüdős S. Kinga); Kriterion Könyvkiadó, Bukarest; Európa Könyvkiadó, Budapest; Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár; Mentor Kiadó, Marosvásárhely, 1983–2004.

SzT, IV = *Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár, IV (Fém–Ha)* (anyagát gyűjt. és szerk. Szabó T. Attila), Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1984.

MNL, III = *Magyar Néprajzi Lexikon* (főszerk. Ortutay Gyula), III (*K–Né*), Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980.

⇒ hatolykai. Hogy ez nem a legelső volt a maga nemében Háromszéken, jelzi a szemerjai adat, mely szerint 1667-ben a templom és harangláb romladozott állapotban volt. (CS. BOGÁTS Dénes 1943, 20.) A református haranglábát Balogh Ilona a marosszéki, egyszerűbb felépítésű típushoz hasonlította. (BALOGH ILONA 1935, 61.)

⁷³ Erre a célra egy jótéví 34 garast adományozott. (TÜDŐS S. Kinga 2004, 127.)

⁷⁴ HERPEI János – SZABÓ T. Attila 1939, 7.

⁷⁵ „Bedeo Balas verte volt asz harangot felen.” (SzT, IV, 1063.)

⁷⁶ Az 1729 elején tartott vizitáció jegyzőkönyve a református egyház ingóságai között sorolja fel: „Egy harang közös falu csengetésre nézve a unitáriusokkal”. (KOLUMBÁN Vilmos József 2005, 130.)

⁷⁷ KREkL, *Protocollum 1755–*, 22.

⁷⁸ Uo., 34–35; KISGYÖRGY Zoltán 1996, 8. Ezt követően épült az unitáriusok haranglábja. Az 1780–1783. évekre szóló számadások szerint Bedő Ádám megyebíró 1780-as évek elején haranglábba, toronyra, templombeli koronára és mennyezetére költötte az egyház pénzét. (KREkL, *Protocollum*, 40.)

⁷⁹ A harangöntés költségeire tett adományok jegyzékében Imre György pap is szerepel. (KREkL, I/15, 15.)

⁸⁰ Uo., 19.

⁸¹ Uo., 22.

⁸² HERPEI János – SZABÓ T. Attila 1939, 7.

⁸³ KREkL, I/10, 87.

⁸⁴ Uo., 155.

⁸⁵ TÜDŐS S. Kinga 2004, 127.

- APOR Péter, br.
1903 *Verses művei és levelei, I–II (1676–1752)* (szerk. Szádeczky Lajos), Budapest.
- BALOGH Ferenc
1983 *Debreczeni László*, Kriterion, Bukarest.
- BALOGH Ilona
1935 *Magyar fatornyok* (II. kiadás), Budapest.
- BALOGH Judit
2005 *A székely nemesség kialakulásának folyamata a 17. század első felében (Erdélyi Tudományos Füzetek, 254)*, Kolozsvár.
- BARABÁS Samu
1894 Sepsí szék adózása országgyűlési követei számára 1665–1668, *Történelmi Tár*, XVII, 596–620.
- BENKŐ József
1999 *Transilvania Specialis, I–II* (ford., bevezető tanulmányokkal és jegyzetekkel közzét. Szabó György), Kriterion, Bukarest–Kolozsvár.
- BORDI Zsigmond Lóránd – MÉDER Lóránt László
2009 A kálnoki református templom régészeti kutatásának rövid ismertetése, *Acta Siculica 2009*, 261–282.
- COROI Artur
1998 *Adalékok Háromszék iskolatörténetéhez (Erdélyi Tudományos Füzetek, 225)*, Kolozsvár.
- CSÁKI Árpád
2006 „Híres verscsináló” Szonda Tamás gúnyverse Háromszék és Barcaság falvairól, 1675, *Acta (Siculica) 2006/2*, T3 Kiadó, Sepsiszentgyörgy, 213–222.
1996 *Műemlék orgonák Erdélyben*, Polis Könyvkiadó – Balassi Kiadó, Kolozsvár–Budapest.
- CS. BOGÁTS Dénes
1943 *Szemerja község és ref. egyházának története*, Sepsiszentgyörgy.
- FEJÉR Tamás – RÁCZ Etelka – SZÁSZ Anikó
2005 *Az erdélyi fejedelmek királyi könyvei, I (Erdélyi Történelmi Adatok, VII, 3)*, Kolozsvár.
- HEREPEI János – SZABÓ T. Attila
1939 *Levéltári adatok faépítészetünk történetéhez, I, Fatemplomok és haranglábak (Erdélyi Tudományos Füzetek, 107)*, Kolozsvár.
- JUHÁSZ István
1947 *A székelyföldi református egyházmegyék (Erdélyi Tudományos Füzetek, 201)*, Kolozsvár.
- KISGYÖRGY Zoltán
1996 *Háromszéki harangok*, Sepsiszentgyörgy.
- KOLUMBÁN Vilmos József (s.a.r.)
2005 *A Sepsí református egyházmegye vizitációs jegyzőkönyvei 1728–1790 (Erdélyi Református Egyháztörténeti Adatok, 3)*, Kolozsvár.
- KOVÁCS Imre
1936 Adatok a calnic-i unitárius egyházközség történetéhez, *Keresztény Magvető Füzetek*, 20.
- LÁNGI József – MIHÁLY Ferenc
2004 *Erdélyi falkeképek és festett faberendezések, 2*, Állami Műemlékhelyreállítási és Restaurálási Központ, Budapest.
- LÉSTYÁN Ferenc
2000 *Megszentelt kövek* (második, bővített kiadás), I, Gyulafehérvár.
- ORBÁN Balázs
1869 *A Székelyföld leírása, III, Háromszék*, Pest.
- ÖTVÖS Ágoston
1859 Geleji Katona István élete és levelei I Rákóczi Györgyhez, *Új Magyar Múzeum*, IX/1, 204–205.
- PÁLMAJ József
1901 *Háromszék vármegye nemes családjai*, Sepsiszentgyörgy.
- PATAKI József (közli)
1990 *Kolozsvári emlékirók 1603–1720*, Kriterion, Bukarest.
- SZABÓ T. Attila
1931 Ismeretlen adatok Köröspataki B. János életéhez és munkásságához, *Erdélyi Múzeum*, XXXVI, 136–138.
- SZINTE Gábor
1913 Erdélyi fatemplomok és haranglábak, *Néprajzi Értesítő*, XIV, 279–285.
- SZÓNYI Ottó
1933 *Régi magyar templomok*, Királyi Egyetemi Nyomda, Budapest.
- TÓTH Ernő (közli)
1902 Hidvégi id. Nemes János naplója az 1651–1686 évekről (közli: Tóth Ernő), *Történelmi Tár*, Új folyam, III, 231–263, 375–411, 528–574.
- TÓTH János
1961 *Népi építészetünk hagyományai*, Budapest.
- TRÓCSÁNYI Zsolt
1980 *Erdély központi kormányzata. 1540–1690*, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- TÜDŐS S. Kinga
1998 *Székely főnemesi életmód a XVII. század alkonyán*, Kriterion, Bukarest–Kolozsvár.
2002 *Háromszéki templomvárak (Erdélyi védőrendszerek a XV–XVIII. században)*, Mentor Kiadó, Marosvásárhely.

VARGYASI DANIEL Gábor

1908 *Adatok a vargyasi Daniel család történetéhez*, Budapest.

VASS Miklós, dr.

1900 Az erdélyi királyi könyvek székely oklevelei, *Erdélyi Múzeum*, XVII, 55–59, 119–123, 222–225, 295–299, 355–357, 428–431, 485–488, 545–551, 595–616.

Date despre istoria bisericii reformate calvine din Calnic (jud. Covasna)

(Kivonat)

Având la bază cercetări în arhiva parohială locală, lucrarea prezintă o scurtă istorie a comunității reformate calvine din Calnic (comuna Valea Crișului, jud. Covasna), respectiv a bisericii acesteia. La jumătatea secolului al XVI-lea, locuitorii din Calnic au îmbrățișat reforma ecleziastică, trecând de la catolicism la unitarianism, biserica medievală revenind astfel noii biserici protestante care l-a folosit timp de 100 de ani. Beneficiind și de sprijinul principilor calvini, comunitatea reformată calvină din localitate a câștigat treptat teren în secolul următor, ajungând să devină în a doua parte a secolului următor *maior pars*, adică mai numeroasă decât cea unitariană, astfel biserica locală le-a a fost atribuită, urmând însă să contribuie financiar la clădirea bisericii unitariene finalizate în 1674.

Biserica medievală cu clopotniță de lemn din secolul al XVIII-lea a suferit modificări ulterioare printr-o care amintim cea de la jumătatea, respectiv sfârșitul secolului al XIX-lea, prin ridicarea porticului sudic, a zidului înconjurător sau a galeriei pentru orgă. Ultimele renovări, conform inscripțiilor de pe fațada porticului sudic, s-au făcut în anii 1910, respectiv 1966.

Datas concerning the Calvinist church from Kálnok (Calnic, Covasna county)

(Abstract)

Based on researches made in the local church archive, the paper presents a brief history of the reformed Calvinist community from Calnic (Covasna county, Romania) and its church building. At the half of the 16th century, the local inhabitants turned to protestantism, the medieval church of Calnic being used for 100 years by the local Unitarians. Supported by the princes of Transylvania, the local Calvinist community evaluated in the first half of the next century, ending in representing at the second half of the 17th century a majority upon the Unitarians, and gaining this way the local church for themselves. The medieval church of Calnic and its wooden tower suffered several modifications during the last three centuries, from which the paper points out those made in the middle, and later at the end of the 19th century.

1. ábra A Kápolna-tetői kápolna Kálnok és Köröspatak között, az I. katonai felmérés térképén (1769–1773).
(Itt köszönöm Bordi Zsigmond Lórándnak, akivel a kápolna kérdésében együtt kerestük
és valószínűleg találtuk meg a megoldás egyik részét)